

Bourdeau János: A jelenkori gondolkozás mesterei. Fordította *Fredericzy M.* és *Irmái J.* Budapest, 1907, a M. Tud. Akadémia kiadványa, Hornyánszky V. nyomása, 246 lap, ára füzve 5 K.

E munka szerzője Bourdeau J., francia publiczista, az Institut levelezőtagja, a ki különösen a szocializmussal foglalkozik. Valóságban rövid irodalmi arczképek gyűjteménye. Az arczképek: írói fényképek Stendhal, Taine, Renan, Herbert Spencer, Nietzsche, Tolsztoj, Ruskin és Victor Hugo írókról; ezeket nevezi szerző a jelenkori gondolkozás mestereinek.

Az első arczkép a *Stendhalé*, a kit bizonyára túlbecstül szerző, mikor a jelenkori gondolkozás mesterei közé sorozza. Ha nagyság, csak francia és nem európai nagyság. Családi neve H. Beyle. Az egoismus vagy inkább az egotizmus szenvedélyes dicsőítője. Irányelve: „Mindent önmagunkért az egoismus e sivatagában, melynek neve élet“. Stendhal voltaképen a Nietzschet megelőző francia nietzscheista. Mind a kettő a pogány renaissanceban, Machiavelliben gyökerezik. Az emberóriás (Übermensch) elmélete s a nietzschei morál vezérelve: Semmi sem igaz és minden szabad, Bourdeau szerint eredetileg a Stendhal eszméje.

Taine valóban mestere a gondolkozásnak: történetbölcsész, hatalmas összefoglaló elme, irodalomtörténeti nagy író. Tőle származik a híres milieu-elmélet, a környezettan. Ő mondja valahol: „Anglia fölfedezi a tényeket, Németország megalkotja az elméleteket, Franciaország igazolja és tisztázza őket“. Taine hisz a tudomány abszolutságában, de nem hisz (mint a metafizikusok és a theologusok) a tüneményekben rejtőző szubstanciában, abban a független hatalomban, mely a természet és szellem tényeit létesíti. Taine szerint a világon nincs más, csak tények és törvények, s az Isten a világegyetem törvényeinek szelleme, mely szellem épp úgy benne foglaltatik a törvényekben, mint a törvények a tényekben. Ezért Taine ha nem is vallásos egyéniség, de a vallás iránt nem elfogult és nem igazságtalan. Szerinte a vallási ösztön megfelel az ember természetének és tagadhatatlan, hogy nagyon fontos mint erkölcsi kapocs, mint erkölcsi fék. Valahányszor a vallás befolyása hanyatlik, mint a renaissance idején vagy a XVIII. században, az ember különösen féktelenné és kegyetlenné lesz. Most megítélhetjük, mondja tovább, mekkora a keresztyénség hozománya modern társadalmunkban; mennyi önmegtartóztatást, szelidséget és emberséget visz abba bele; mennyire fenntartja bennünk a tisztességet, őszinteséget és igazságérzetet. Sem a philosophiai értelem, sem a művészi és irodalmi művelt-

ség, sem a hűbéri, katonai és lovagi becsület, sem semmiféle törvénykönyv, közigazgatás és kormányzat nem képesek a keresztyénséget e tekintetben pótolni. Görögkeleti, római katolikus és protestáns formáiban még mindig 400 millió emberi lénynek az a hatalmas, nélkülözhetetlen szárny, melylyel az ember fölülemelkedik nyomorult életén és korlátolt látókörén, mely a türelmen, lemondáson és reménykedésen keresztül elviszi az embert a tiszta vidámságig; mely az önmérséklésen, a lelki tisztaságon és a jóságon túl egészen az odaadásig és áldozatkészségig ragadja. Nincs más, mi megtartsa a lejtőn, mi fékezze a csuszamodást, mely hanyatló fajunkat feltartóztatlanul és egész súlyával a mélységbe ragadja. Az ősi evangéliom még mainap is a legjobb segítsége a társadalmi ösztönnek“.

Renan képe a harmadik a jelenkori gondolkozás mestereinek arczképcsarnokában. Kétségkívül nagy író ez a szellemes francia, de teljességgel nem olyan nagy gondolkozó, hogy a gondolkozás mesterei között foglalhasson helyet. Mert *Renan*, miután előbb, mint fiatal papnövendék, arról álmodozott, hogy Franciaországot a vallással fogja új életre kelteni, majd a tudománnyal, később a tudománnyal szövetkezett demokráciával, azután meg egy arisztokratikus szellemű reformmal akarta nemzetét regenerálni, s — végre hasztalanak ítéli ezt az egész vállalkozást. *Renan* végre is az ironikus quietismus és skepticizmus egy nemében talál menedéket: az „atyai és áldó“ *Mefistopheles*hez fordul. Ez a folytonos ingadozás és bizonytalanság nem a nagy, nem az eredeti gondolkozók sajátja. *Renan* eszmedús fő és szellemes, ragyogó író, a ki mindig érdekes, mert páratlan hűséggel visszatükröződnek lelkében korunk törekvései, kétségei, ingadozásai és csalódásai. *Renan* szerint a természet mélységesen erkölcstelen és a történelem egy óriási botrány, a melynek soha vége nem szakad. Ebben a bizonytalanságban vajjon milyen lesz a gondolkozás magatartása az istenit illetőleg? Vajjon egyszerűen állítani fogja-e mint a deista, ridegen tagadni mint az atheista, vagy hideg egykedvűséggel figyelmen kívül hagyni, mint az agnostikus teszi? *Renan* lelkében az istenség lebegő ködfátyollá foszlik, melyet ő az *eszmény kategóriájának* nevez.

Herbert Spencer méltán foglal helyet a gondolkozás mestereinek sorában. Mint a tudomány módszerével képezett és fegyelmezett szellem, azok közé tartozik, a kik a mivel foglalkoznak, arra rányomják egyéniségök bélyegét. Kár azonban, hogy *Bourdeau* nem az egész *Spencert* mutatja be olvasóinak.

A mit itt olvashatunk, az csak Spencer társadalmi philosophiája. Spencer a szocializmus legtekintélyesebb és legerősebb ellenzői közé tartozik. Retrograd irányynak tartja, mely ellenkezik a civilizáció haladásával, visszaesésnek a kényszerű munkaközösségbe, mely meggátolja a társadalom igazi szocializálását. A liberális musnak a jövőben az lesz a feladata, hogy megszorítsa a parlamentek hatalmát és növelje az egyéni szabadságot; mert az állam funkcióinak minden kiterjesztése egy-egy lépés hátrafelé. Elsőrendű szocialis érdek, hogy mindenkinek a viselkedése maga után vonja természetes következményeit, hogy az emberek ne érezzék magukat megvédve lustaságuk, gondatlanságuk ellen, hogy mindenben fönntartsuk az előretörékvés, az önsegély (self-help), a személyes tevékenység kultuszát. Spencer egész társadalmi philosophiája energikus felszólalás az egyéni felelősség érdekében és erélyes tiltakozás a szocializmus ellen. „Gonosz vihar pusztít a világon, írja egyik barátjának. Szerintem a szocializmus elkerülhetetlen. Ez lesz a legnagyobb szerencsétlenség, a melyet a világ valaha ismert.“ „Ha madártávlatból nézzük a dolgokat, az egyre erősödő szocialista izgatás annak a hatalmas történeti fejlődésnek egyik epizódja, mely a rabszolga, a nő és a jobbágy fölszabadításával kezdődött s mely a munkástömegek fölszabadításában folytatódik. A világ azelőtt az előkelőkért fáradozott, most az uralkodó demokrácia ezt az előkelő kisebbséget akarja legyőzni és feláldozni.“

Nietzsche képe, melyet Spencer után rajzol Bourdeau, elég teljes és találó. „Nietzsche a leggőgösebb arisztokrata szellem, a kit csak képzelhetünk.“ Az emberiséget két fajra osztja, melyeket mély örvény választ el egymástól. Egyik az előkelők, a nemesek kisdud csoportja; ezek az akarat, a cselekvés emberei, az individuálisták, a nagyratörők, a kik érzik, hogy parancsolásra, uralkodásra és alkotásra születtek. Másik az együgyűek nagy tömege, a teherhordó állatok nagy sokasága. Esménye: az *emberóriás*, az *Übermensch*. Ennélfogva az emberiségnek az a célja, hogy kiváló embereket hozzon létre, hogy föláldozza nekik a tömeget, hogy szabad tért nyisson a kiválóak érvényesülésének, a kiket Nietzsche felszabadít minden törvény és minden szabály alól. A társadalom erősei, titánjai, emberóriásai „túl az erkölcs határán“ feltétlen egoizmusban élnek. Nem kell nekik sem vallás, sem család, sem semmiféle tekintély. Istenben és az istenességben Nietzsche minden rossznak a megtestesülését látja. A keresztyénséget megveti és utálja. Ez a rabszolgavallás, ez az aszketizmus, a felebaráti szeretet, könyörületesség, alázatosság és lemondás

vallása megcsonkította az ember legnemesebb ösztöneit s helyükbe hamis erényeket állított. A keresztyénség satnyulás. Jézus egy dekadens zsidó, kinek evangélioma a világot óriási kórházzá változtatta, a mely betegektől és betegápolóktól népes.“ De az emberóriásnak éppen ilyen teher az állam is, melynek célja: „elállatiasítani a tömeget, elfojtani minden önállóságot, minden erős akaratot, minden személyes erőt. Az állam eltensége a civilizációnak s csak abban az esetben hat jótékonyan, ha oly zsarnok kezébe kerül, a ki antiliberális egészen a gonoszságig, a ki diktátor“. Ezért Nietzsche rajongó bámulója Caesarnak és Napoleonnak. Végre az Übermenschnek le kell ráznia a családot, az asszony igáját is. Nem kell a női nemtől, ettől a perfid macskafajtól, egyebet kívánni, mint gyönyört és szép gyermeket. A kiváló nő éppen utálatos, leginkább pedig George Sand, „e körmölő tehén, az ő tintától fölpuffadt tőgyével“. Nietzsche halomra dönti az egész szellemi hierarchiát. Darwint közepszerű tehetségnek tartja, Kantot képmutatónak, Spinozát méregkeverőnek. Híres könyvét, a Zarathustrát, a „kivételes emberek evangéliomá“-nak, a „titánok bibliá“-jának nevezi s itt ekként avat be az erősek törvényébe: „Ne kiméld a felebarátodat. Őrizkedjél a jó embertől . . . Ne hidd, hogy nem szabad lopnod, nem szabad házasságot törnöd . . . Légy kemény, mint a gyémánt . . . Korlátozást, megbánást ne ismerj . . . Tudd meg, hogy semmi sem igaz s hogy minden szabad, kivéven a gyöngeséget, akár bűn akár erény legyen a neve“. — Ezt a szertelen, őrjöngő és a végén is megőrült elmét elég jól fotografálja a szerző.

Végül még *Tolsztoj*, *Ruskin* és *V. Hugor*ól ad pillanatnyi felvételt Bourdeau. Tolsztoj merő ellentéte Nietzschének. Ő a betegápolók és beteghordozók s a genfi kereszt morálját hirdeti, a kik felemelik az elesetteket, bekötözik a sebesültet s a kiknek résztvevő lelke azt szeretné látni, hogy az emberek, a helyett hogy rügják, marczangolják, szeretnék és segítenék egymást. Ruskin a szépség vallásának apostola, a ki a szépség kultuszának szentelte életét s a művészetekkel akarta javítani és boldogítani az emberiséget. V. Hugo szertelen és mértéktelen író. A lelkek titka sohasem tárult föl előtte teljesen. Csak bámulatot akart kelteni. Ez sokáig hatalmában volt. „A hangok és színek mámorában élt s velük csábította el a világot. Nagy vizionárius és páratlan művész.“

Ily szellemben és modorban ír Bourdeau a jelenkori gondolkozás mestereiről. A mesterek kiválogatása nem éppen szerencsés, írói arcképek megrajzolásában sok az elnagyolt, csak odavetett vonás s így a B. fényképezése nem elég hű

és nem teljes. De azért a könyve eszméltető, érdekes és tanulmányos olvasmány, melyet csinos magyar ruhába öltöztettek a fordítók.

F.

Csiky Lajos: Vasárnapi és ünnepi imádságok. Debreczen, 1907. Hegedüs és Sándor kiadása, 373 lap, ára kötve 7 korona.

Csiky Lajos, debreczeni theologiai tanár, nagyon termékeny imádságíró. Írt már imádságot a nép számára (Hit, remény és szeretet), a nők számára, az ifjúság számára, sőt a fegyenczek számára is. E magánhasználatra szánt imakönyvek mellé most egy vaskos kötet templomi imádságot írt a fenti cím alatt, mely a Hegedüs és Sándor cég kiadásában a napokban jelent meg Debreczenben.

A könyv keletkezését, beosztását és módszerét illetőleg az Előszóban következő tájékozás olvasható a szerző tollából:

„Itt Debreczenben, mint fogházi lelkész, mikor csak itthon vagyok, kivétel nélkül minden vasárnap és ünnepnapon hirdetem Istennek igéjét, tehát imádkozom is; ha vidékre megyek, a lelkész uraktól el szoktam katedrójukat kérni, hogy én tarthassam meg az istentiszteletet: így el lehet gondolni, hogy csaknem negyedfél évtized alatt jól felszaporodhatott fentjelzett alkalmakra való imádságaim száma. Ezeket szedtem most össze, simitgattam meg és sok újjal pótolva, imé, kiadom e terjedelmes kötetben.

Kevés hozzájok a mondanivalóm.

Mindenik előimádság mellé odatettem az annak megfelelő utóimádságot is, a mivel könyvem könnyebb kezelhetőségét mozdítottam elő. Vasárnap délutánra kevesebb imádságot írtam, mint délelőttre, abból az okból, mert lelkészeink egyik része vasárnap délután, egyházi törvényeink értelmében, kátémagyarázatot, másik része pedig inkább biblíamagyarázatot tartván, ezekhez az ilyen könyvbe fölvehető, inkább általános hangú imádságok csak kevésbé alkalmasak. Tekintettel voltam arra, hogy hazánk némely vidékein még mindig három napon át tartják főünnepeinket; hogy egyes helyeken advent első vasárnapján is kiosztják az úrvacsorát: tehát e tekinteteknek megfelelő imádságokat is közlök. A kinek nincs rájuk szüksége, az egyszerűen mellőzi azokat.

Tudom, hogy imádságaimban egyesek kifogásolják azok rövidegét. Én jobban szeretem az inkább rövid, mint az inkább hosszú imádságokat, s jól tudom, hogy ebben az igen nagy többség egyetért velem. Különösen ott rövidek imádsá-